

UNIVERSITATEA “OVIDIUS” DIN CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE UMANISTE

DOMENIUL DE DOCTORAT : **I S T O R I E**

**JUDECATA RĂULUI ÎN ANTICHITATEA
ȚINUTURILOR
PONTO-DANUBIENE**

TEZĂ DE DOCTORAT
(R E Z U M A T)

Conducător de doctorat

Prof.univ.dr. **Petre ROMAN**

doctorand

Mădălina Cristina BENIOG

CONSTANȚA, 2013

CUPRINS

Prefață – parte introductivă.....	2
I.- Cadrul geografic, cronologic, etnic.....	3
1.- <i>Lumea tracă – una din civilizații</i>	3
2.- <i>Vecinii</i>	18
II.- Izvoare antice care se referă la judecată	21
1.- <i>Izvoare scrise ale altor civilizații și culturi</i>	21
2.- <i>Cutuma</i>	30
III.- Care erau faptele care puteau fi judecate; modul în care erau sancționate; efecte.....	41
1.- <i>În epoca pre-romană</i>	41
2.- <i>După cucerirea romană</i>	47
3.- <i>Tripticele din Transilvania</i>	49
IV.- Comparație cu culturile vecine	53
1.- <i>Greci</i>	53
2.- <i>Sciți</i>	59
3.- <i>Romani</i>	62
V.- Elemente din substrat păstrate în cultura urmașilor tracilor	70
1.- <i>În partea scrisă (cronicari romani)</i>	70
2.- <i>Obiceiuri (etnografie)</i>	76
VI. Încheiere – concluzii	80
Bibliografie	81
Ilustrații – reproduceri	84

Prefață – parte introductivă

Binele și *răul* sunt noțiuni filozofice care au preocupat omenirea încă de la începutul umanității. Ele au fost și sunt utilizate mai ales pe tărâm religios. Odată cu apariția gândirii filozofice, *binele* și *răul* au devenit obiect de cercetare, iar Aristotel a fost printre primii care s-au preocupat de aceste noțiuni.

Pentru Platon, *binele* era sursa dreptății, a virtuților, a ordinii și a armoniei. Într-unul din *dialogurile* de tinerețe – Charmides –, înțelepciunea este definită ca fiind nu “cunoașterea tuturor lucrurilor”, ci cunoașterea *binelui* și a *răului*. În Phaidon¹, în ultimele ore înainte de a muri, Socrate aduce argumente pentru nemurirea sufletului și afirmă că după moarte *omul este judecat și pedepsit* în funcție de faptele sale din timpul vieții.

Mai târziu, Nietzsche se întreba dacă *binele* și *răul* au fost inventate de oameni, ca fundament al judecăților noastre morale sau pentru ca umanitatea să evolueze pe plan moral, identificând natura binelui și a răului?

Oamenii își gândesc comportamentul în termeni de *bine* și *rău*. Dar cum sunt definiți acești termeni? Cine stabilește ce este bine și ce este rău? Ceea ce este bine pentru un individ poate fi rău pentru un altul și invers. Nimeni, în mod singular, nu-și poate impune propria părere despre bine și rău asupra celor din jur. Dar societatea, ca entitate superioară individului, a

¹ Despre care Constantin Noica afirma că “Dialogul acesta a fost socotit uneori, de-a lungul veacurilor, cartea cea mare a umanității. Sunt oameni care au murit cu ea în mână”

ajuns treptat să definească norme morale pe care le-a impus membrilor săi. Din această perspectivă, cei care le respectă sunt considerați *buni*, iar cei care le încalcă *răi*.

Ceea ce este rău devine, prin definiție, o problemă.

Lupta dintre *bine* și *rău* a apărut pe măsură ce acești termeni au fost înțeleși și definiți, religia fiind cea care, la început, le-a oferit contur.

Cum era definit și judecat *răul* în antichitate în ținuturile ponto-danubiene ?

Erau strămoșii nostri preocupați să înțeleagă, să definească și să sancționeze *răul* ?

La astfel de întrebări ne-am propus să căutăm un răspuns în lucrarea de față, cercetând izvoarele și studiile altor autori, comparând cultura strămoșilor cu cea a vecinilor, căutând în substrat.

I.- Cadrul geografic, cronologic, etnic

1.- Lumea tracă – una din civilizații

Populațiile care au trăit în spațiul carpato – dunărean în mileniul I a. Chr. și primele veacuri ale celui următor fac parte din marele grup etnic al tracilor, ce ocupa un ținut mult mai vast, întinzându-se spre apus până la Tisa și Dunărea Panonică, spre Nord până la râul Bug, apoi până la Marea

Neagră, iar spre Sud pe ambele maluri ale Dunării de mijloc, până în Balcani².

Pentru prima dată în istorie tracii sunt menționați în vastul poem al *Iliadei*, atribuit lui Homer, considerat ca cea mai veche operă literară a civilizației grecești și, evident, cea mai importantă. Grecii atribuie acest poem lui Homer, poet născut în Eolida sau în Ionia, neținând seama de unele contradicții, ori chiar defecte de compoziție, care au născut controverse începând cu veacul al XIX-lea, când abatele d'Aubignac a pus sub semnul întrebării paternitatea operei și chiar existența lui Homer. S-a apreciat că, în textul homeric, *”contradicțiile provin îndeosebi din faptul ca poetul a încercat să reînvie cadrul micenian în care trăiau eroii din războiul Troian, din care nobilii din Ionia, protectorii săi, pretindeau că descind. Trăind cu aproape cinci secole mai târziu decât epoca pe care o cântă, Homer – ca de altfel și sursele folosite de el, care datează din secolele întunecate – nu înțelege întotdeauna ceea ce îi ofera tradiția și amestecă trăsăturile civilizației din secolul al VIII-lea cu cele ale marii epoci miceniene. Această reconstituire incertă a unui trecut îndepărtat este totodată terenul pe care continuă eșafodarea unor teorii referitoare la civilizațiile respective din lumea miceniană, din secolul al VIII-lea și chiar din secolele întunecate.”*³

Din lectura poemelor homerice se constată că tracii sunt prezentați într-o lumină extrem de favorabilă. Căpeteniile lor, viteze și bogate, se puteau compara cu Diomede și Ulise, iar Licurg, alt rege trac, a îndrăznit să se măsoare cu însuși Dionysos.

² C.C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Romanilor*, Ed. Albatros, 1975, p.13.

³ Gilbert Lafforgue, *Istoria Universală*, vol. I, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2005, p. 277.

*”...Sosiră de departe războinicii traci și ei se află acum la marginea taberei. În fruntea lor e Rhesos, vlăstarul lui Eioneus. Cei mai frumoși cai ce i-am văzut vreodată sunt sirepii lui Rhesos, mai albi decât zăpada, mai sprinteni la fugă decât suflarea vântului. Din aur și argint e carul ferecat și-mpodobit frumos. Rhesos e-nveșmântat cu totul în aur, armele-i sunt minuni și nu-s deopotrivă cu ale muritorilor, mai degrabă par pe măsura zeilor celor-fără-de-moarte.”*⁴

Alături de alte numeroase impresii homerice, pare că grecii și tracii, la fel de bogați și de îndrăzneți, își purtau o stimă reciprocă chiar și atunci când soarta îi situa în tabere opuse.

Evident, este necesar ca acest tablou să fie analizat atât în contextul criticii operelor homerice, cât și din punctul de vedere al realităților proprii civilizațiilor balcanice, așa cum sunt dezvăluite în urma investigațiilor arheologice.

*“Tracii lui Homer aparțin epocii bronzului, al cărei fast și opulență corespunde unui anumit moment al civilizației balcanice și anume sfârșitului mileniului al II-lea. Aceasta imagine contrastează cu cea a primelor secole din mileniul următor, caracterizate printr-o civilizație mult mai simplă, dacă nu chiar primitivă, proprie începutului primei epoci a fierului.”*⁵

După Herodot, *“neamul tracilor este cel mai numeros din lume, după acela al inzilor. Dacă ar avea un singur cârmuitor sau dacă tracii s-ar înțelege între ei, el ar fi de nebiruit și cu mult mai puternic decât toate*

⁴ Iliada, X, 427.

⁵ Em. Condurachi, *Izvoare greco-latine asupra etnogenezei vechilor populații balcanice*, SCIV, tomul 20, nr. 30, p. 373, București, 1969.

*neamurile, după socotința mea. Dar acest lucru este cu neputință și niciodată nu se va întâmpla. De aceea sunt aceștia slabi.”*⁶

Din astfel de izvoare sunt cunoscute numeroase triburi trace, ”*mai bine de 100*”, cum se menționează în scrieri recente.⁷ În sudul Dunării, în bazinul fluviului Marița, trăiau odrysii. Tracii din sudul Dunării au fost cucerți de armata lui Darius (514 a.Chr.) și incluși în imperiul persan sub numele de *Skudra*. După înfrângerea perșilor, în încercarea de cucerire a Greciei (479 a.Chr.), aceștia se retrag din Tracia. Puterea odrysilor crește, iar în prima jumătate a secolului al V-lea ia naștere un regat care a inclus o mare parte din triburile trace, Dunărea reprezentând frontiera nordică a regatului.

2.- Vecinii

Printre cele mai vechi popoare din vecinatatea răsăriteană a spațiului carpato-dunărean, menționate în sursele literare sunt cimmericii. Herodot îi pomenește ca fiind locuitorii care stăpâneau ținuturile de la nordul Pontului Euxin, pe care l-au ocupat sciții, care i-ar fi alungat pe cimmericii.

Alte știri directe despre cimmericii nord-pontici nu avem, textele mai târzii reiau povestea lui Herodot.

În schimb, prezența cimmericilor este semnalată în Asia Mica, mai ales în centrul și vestul Anatoliei.

În estul ținuturilor carpato-danubiene sunt semnalați sciții, în perioada în care Herodot vizita Olbia. De altfel, în cartea a IV-a a Istoriilor lui Herodot, părintele istoriei relatează o sumă de obiceiuri și întâmplări din

⁶ Herodot, Istorii, V, 3.

⁷ *Istoria românilor*, vol. I, Ed. Enciclopedică, București, 2010, p. 414.

viața sciților, așa cum erau ele percepute de societatea greacă, al cărei exponent era Herodot.

Tot Herodot îi menționează, ca vecini ai sciților spre vest, pe agathyrsi pe care istoricul îi apropie de traci.

Vecinii apuseni ai tracilor erau illyrii. Tot ceea ce se cunoaște despre illyri provine din surse literare și epigrafice. Potrivit anticilor, neamurile illyrice ocupau ținuturile de-a lungul coastei Mării Ionice și Adriatice, pâna în dreptul Peninsulei Istria, spre răsărit până în bazinul Dravei și în continuare până în bazinul Moravei. Vecinii dinspre sud al Illyrilor erau grecii și macedonenii.

II.- Izvoare antice care se referă la judecată

1.- Izvoare scrise ale altor civilizații și culturi

După cunoștințele de până acum, cele mai vechi legi scrise ale omenirii ne-au ramas din Mesopotamia. Orașele-stat dintre Tigru și Eufrat au adoptat primele codificari în milenul III a. Chr.. Nu este vorba de *coduri* în sensul modern al cuvântului, care desemneaza reguli privind o anumită ramură de drept sau un domeniu, ci colecții de dispoziții cu caracter juridic referitoare la problemele sociale mai importante, care presupuneau o soluționare corespunzatoare.⁸

⁸ Vl. Hanga, *Mari legiuitori ai lumii*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 21.

Cel mai de seamă rege al Babilonului, Hammurapi⁹, a lăsat omenirii celebrul Cod, scos la iveală în anii 1901-1902 în urma expediției științifice franceze conduse de marele orientalist J. de Morgan, în sud-vestul Iranului de astăzi. Codul este dăltuit în bazalt, într-o stela de 2,25 m înălțime 1,90 m lățime, în partea de jos și 1,65 m lățime în partea de sus. În partea superioară este sculptat zeul Soarelui, Șamaș, stând pe scaun și purtând pe cap o tiară cu colțuri, iar din umeri țâsnindu-i flăcări; ține în mână un fel de sceptru și un inel – simboluri ale puterii. În fața lui stă regele Hammurapi, în picioare, primind sfaturile pe care se crede că i le dă zeul, cu privire la conținutul, importanța și modul de aplicare a legilor.¹⁰ Sub acestea, urmează textul faimosului cod. Textul codului a fost scris pe 49 de coloane, cuprinzând patru mii de rânduri și opt mii de cuvinte. Primul editor al codului – V.Scheil, care a însoțit, în calitate de specialist în limbi orientale, misiunea franceză a lui Morgan – a împărțit textul codului în 282 de articole, având în vedere cuprinsul material al textului, dar și unele exigențe ale tehnicii juridice a epocii sale.

Istoria dreptului antic cunoaște și alte sisteme juridice, cum ar fi cel egiptean. Măreția Egiptului stă în singularitatea moștenirii sale spirituale și culturale, în extraordinara sa forță de seducție. Dintre nenumăratele dovezi ale sistemului legislativ al Egiptului antic ne-am propus să amintim în aceste pagini reformele legislative ale lui Bocchoris, dintr-un motiv particular.

“La sfârșitul anilor '70, presa egipteană aclama descoperirea, de către un arheolog român, a unui set pierdut de legi, aparținând unui faraon aproape uitat. Numele lui era Bocchoris și se credea despre el că ar fi fost un veritabil revoluționar al legislației antice. O moarte tragică, la care l-a

⁹ 1792-1750 a.Chr.

¹⁰ Vl. Hanga, op.cit., p. 29.

condamnat rivalul său, un rege nubian, a dus la distrugerea Codului. Una dintre cele mai elogierte reforme legislative ale Antichității se ivise dintr-o minte splendidă, iar tolerarea unui asemenea monument de glorie a faraonului învins i se păruse dușmanului său de neconceput. O situație des întâlnită în istoria universală, iar uitarea este, probabil, cea mai crâncenă pedeapsă pentru victimă.

In 1978, Codul lui Bocchoris a fost reconstituit de Achim Popescu...”¹¹

Din punct de vedere istoric, dreptul roman este însă cel mai important monument juridic al societății antice.

Lumea greco-romană, leagănul civilizației moderne, a preluat unele din tradițiile culturale ale Orientului Mijlociu pe care, asimilându-le într-o sinteză proprie, le-a transmis apoi întregii lumi.

Dreptul roman a apărut odată cu întemeierea Romei. Despre el s-a spus că este singurul model al unei evoluții “*care începe aproape la începutul vieții sociale pentru a se opri la declinul unei civilizații îmbătrânite*” (Girard). Juristconsultii Romei, Cetatea Eternă, sunt creatorii alfabetului juridic, adică ai unor elemente simple cu ajutorul cărora putem exprima gândirea juridică. Multe din conceptele și categoriile juridice ale științei juridice moderne provin din dreptul roman, care le-a dat cea mai precisă formulare.¹²

În epoca primitivă a Romei, cutuma a fost singurul izvor de drept, ce corespundea unei societăți patriarhale, cu schimburi reduse, obiceiul juridic fiind suficient pentru reglementarea raporturilor juridice.

¹¹ Fawzi Mohamed El-SaidGohar, *Cuvânt înainte* la lucrarea Achim Popescu, *Reformele lui Bocchoris*, Ed. Monitorul Oficial, București, 2007.

¹² V.Hanga și M.D.Bocsan, *Curs de drept privat roman*, Ed. Universul Juridic, București, 2006, p.8.

În epoca republicană importanța cutumei scade, iar principalul izvor de drept devine legea.

Prin eforturile tribunilor plebei (care voia să iasă din incertitudinea cutumei și să aibă o garanție a cunoașterii legii de către toți, în vederea unei aplicări echitabile), în Roma republicană, în anul 449 a.Chr., s-a ajuns la adoptarea primului cod de legi roman – cunoscut sub numele de “Legea celor XII table” (*lex duodecim tabularum*).

*“Fără a fi un cod complet în înțelesul actual al cuvântului, acesta constituie – așa cum scrie Titus Livius – izvorul întregului drept public și privat roman (fons omnis publici privatique iuris).”*¹³

Legea celor XII table nu a fost abrogată niciodată; “păstrată în memoria juridică colectivă, a fost baza de referință a tuturor inovațiilor și reformelor legislative.”¹⁴

2.- Cutuma

Nu deținem informații directe cu privire la relațiile sociale ale popoarelor care trăiau în spațiul cercetat. Știrile pe care ni le-au transmis istoricii antichității se referă, fără strictă precizie, la tracii, sciții sau celții care trăiau în spațiul ponto-danubian și care, toate, aveau obiceiuri comune.

Vorbind despre *obiceiurile* iberilor de a-și ucide rudele sau compatrioții captivi, pentru a nu-i lăsa în mâinile dușmanilor, Strabon

¹³ Ibidem, p. 23

¹⁴ Idem, p. 51

notează că *“aceste obiceiuri sunt comune și ele celților, tracilor și sciților”*¹⁵.

*“Sunt aceleași și cele în legătură cu vitejia – atât a bărbaților cât și a femeilor. Femeile muncesc și ele la câmp și de îndată ce au născut, îi slujesc pe bărbați, punându-i să stea culcați în locul lor. Adesea ele nasc la muncile câmpului. Spală copilul șezând pe vine lângă apa vreunui râu, și-l înfașă.”*¹⁶

Pornind de la astfel de afirmații ale istoricilor antichității, suntem îndreptățiți să susținem că în epoca prestatală relațiile sociale ale geto-dacilor erau reglementate de norme de conduită fără caracter juridic, respectate de bună voie de membrii comunității.

Regulile de conduită (obiceiurile) erau respectate în mod firesc, liber, nu prin constrângere.

Citându-i pe agatârși, Aristotel spune că aceștia își formulau legile în versuri și le cântau, *“ca să nu se uite”*¹⁷.

În ceea ce privește *proprietatea*, comună în obștea gentilică, începe să se descompună, apărând proprietatea individuală, ca formă de tranziție către proprietatea privată. Copiii puteau să-și ceară partea lor din averea familiei, identificându-se astfel o formă a proprietății individuale. Este concluzia pe care unii autori¹⁸ au tras-o din Istoriile lui Herodot. Povestind episodul întâlnirii dintre tinerii luptători sciți și luptătoarele amazoane, istoricul relatează cum voinicii, care *“aveau și părinți, aveau și avere”*, s-au întors

¹⁵ Strabon, *Geografia*, III, 4.17.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Aristotel, XIX, 28 : *”De ce se numesc legi unele cântece? Oare pentru că, înainte de cunoașterea literelor, legile se cântau, ca să nu se uite, precum este obiceiul la agatârși.”*

¹⁸ E.Cernea și E.Molcut, *Istoria statului și dreptului romanesc*, București, 1994, p.10.

în tabără amazoanelor cu care s-au întovărășit, “*după ce și-au luat partea cuvenită din avere*”¹⁹.

Sistemul de stăpânire și exploatare a pământului ce aparținea obștilor sătești poate fi reconstituit din izvoarele antice. Horațiu arăta că geții se ocupau cu agricultura și că strâng recoltele obștești cu sârg, de pe glia cea fără margini, aflată în proprietate obștească. Pământul comun este împărțit în loturi, primite spre folosință de fiecare familie timp de un an. În anul următor, loturile erau redistribuite, prin tragere la sorți:

*“...la fel și geții cei aspri
cărora pământul nehotărnicit
le dă roade și cereale libere.
Nu le place să cultive același ogor mai mult de un an,
iar după ce au împlinit toate muncile, alții, care le urmează,
în aceleași condiții, le iau locul.”*²⁰

Alte izvoare menționează că furtul constituie o încălcare deosebit de gravă a normelor de conviețuire în societate, semn că instituția proprietății private era în plin proces de formare.

Învoielile dintre părți erau îmbrăcate în forma *jurământului*, însoțit de un anumit ceremonial: părțile turnau vin într-o cupă în care amestecau câteva picături din sângele celor care se jurau, “*înțepându-i cu o sulă sau creștându-le puțin trupul cu o custură*”, iar după ce înmuiau în acest amestec săgețile, sabia și celelalte arme, consumau conținutul cupei, rugându-se, atât

¹⁹ Herodot, Istorii, IV, 114-115.

²⁰ Horațiu, III, 24-9-16.

cei care se jurau, cât și acei dintre însoțitorii lor care se bucurau de vază deosebită.²¹

Locuitorii vechi ai acestor ținuturi practicați și jurământul “*pe vatra regelui*” (pe zeitățile palatului regal): “...*au obiceiul să jure pe vatra regeasca atunci când vor să se lege prin cel mai grozav jurământ*”.²²

Când regele cădea bolnav, se credea că unul dintre supuși a jurat strâmb. Regele trimitea după cei trei vrăjitori, cei mai vestiți dintre ei. “Vrăjind” prin îndeplinirea unui anume ritual, aceștia îl identificau “arătându-l pe nume pe cetățeanul de care vorbesc” (cel care a jurat strâmb).²³

Izvoarele scrise oferă informații prețioase cu privire la obiceiurile practicate în viața de familie.

În epoca de descompunere a societății gentilice, pe când familia patriarhală era în plin proces de consolidare, femeile aveau o situație inferioară celei a bărbaților.

Femeile “*îi slujeau pe bărbați, punându-i să stea culcați în locul lor*.”²⁴

Sau: “*Oare felul de viață pe care-l duc tracii și multe alte neamuri, care pun femeile să lucreze pământul, să pască vacile și oile și să slujească fără a se deosebi cu nimic de sclavi?*”²⁵

²¹ Herodot, Istorii, IV, 70.

²² Herodot, Istorii, IV, 68.

²³ Ibidem.

²⁴ Strabon, Geografia, III, 4.17.

²⁵ Platon, Legile, VII, 805 d, e.

III.- Care erau faptele care puteau fi judecate; modul în care erau sancționate; efecte

1.-În epoca pre-romană

Începând cu prima mențiune în istorie a tracilor în Iliada lui Homer, din veacul al VI-lea a. Chr., scrierile istoricilor, geografilor, poeților și dramaturgilor greci sau latini ne oferă constant informații despre modul de viață al popoarelor care au trăit în spațiul ponto – danubian și sistemul de realizare a conducerii lor.

“Aceste obiceiuri sunt comune și ele celților, tracilor, sciților”, notează Strabon²⁶ atunci când vorbește despre obiceiul iberilor de a-și ucide rudele sau compatrioții captivi, pentru a nu-i lăsa în mâinile dușmanilor.

Odată cu descompunerea proprietății din obștea gentilică, apare proprietatea individuală, ca formă de tranziție către proprietatea privată. Horațiu arată că geții stăpânesc și exploatează în comun pământul, împărțindu-l în loturi, pe care fiecare familie le folosește și exploatează, timp de un an²⁷.

²⁶ Strabon, *Geografia*, III, 4, 17

²⁷ Horațiu, III, 24 – 9 - 16

Fiii puteau să ceară să li se delimiteze partea din averea familiei²⁸, iar *furtul constituia o încălcare deosebit de gravă a normelor de convietuire*²⁹ (semn că apare și se dezvoltă proprietatea privată).

Poziția inferioară a femeii, față de bărbat în viața de familie determină și un tratament diferit, pedepse diferite, în caz de infidelitate.

Vorbind despre un astfel de obicei, la “geții cei aspri, cărora pământul nehotărnicit le dă roade și cereale libere”³⁰, Horațiu menționează:

“Zestrea cea mai de seamă este cinstea părinților
și virtutea femeii pentru care legământul
căsătoriei rămâne trainic;
ea se teme de alt bărbat.
Păcatul este un sacrilegiu pe care îl plătește cu moartea.”³¹

Aceași pedeapsă – moartea – se aplică în aceste ținuturi și pentru trădare, atât la sciți, cât și la traci³².

Pompeius Trogus relatează o întâmplare, poate legendă, în legătură cu autoritatea de care a dat dovada Oroles, un conducător militar (numit de izvoare “rege”) identificat în secolul al II-lea a. Chr. în Transilvania, care- și *pedepsește* supușii pentru lașitatea dovedită în luptă:

“Si dacii sunt din neamul geților. Ei, în timpul regelui Oroles, *fiindcă nu s-au luptat bine împotriva bastarnilor, ca pedeapsă pentru lașitatea lor*, au fost siliți, *din ordinul regelui*, ca atunci când se culcau să-și pună capetele în locul picioarelor și să facă nevestelor serviciile care obișnuiau înainte să li

²⁸ Herodot, *Istoriei*, IV, 114 – 115.

²⁹ Pompeius Trogus, *Hist. Philipp.*, Epit., II, 21.

³⁰ Horatiu, *Ode*, III, 11 – 12.

³¹ Ibidem, III, 21 – 24.

³² care au “obiceiuri comune” cf. Strabon, op. cit..

se facă lor înșiși. Și nici nu s-a schimbat această rânduială până nu și-au spălat prin curaj rușinea suferită în război”³³.

2.- După cucerirea romană

După instaurarea stăpânirii romane în Dacia, s-a aplicat, din aceleași rațiuni economice și politice valabile pentru toate provinciile cucerite de romani, dreptul roman.

Reconstituirea modului în care au fost organizate și au funcționat instituțiile juridice în noua provincie, față de sărăcia izvoarelor de care dispunem a putut fi făcută, în bună parte, din analiza modului în care alte provincii au fost organizate³⁴.

3.- Tripticele din Transilvania

Numeroase știri cu privire la Dacia romană, în mod particular cu privire la sistemul de drept care s-a aplicat în secolul al II-lea p. Chr. pe teritoriul Daciei, ne-au parvenit prin *tripticile din Transilvania*. Făcând parte din categoria scrisorilor epigrafice, de o inestimabilă valoare, acum răspândite prin toate muzeele din Europa, tripticele din Transilvania au fost apreciate ca fiind “actul de naștere al poporului român”³⁵.

Tripticile sunt reprezentate de trei mici tăblițe din lemn de brad, legate împreună; partea exterioară a primeia și a celei de-a treia nu erau scrise, scrierea fiind aplicată numai pe partea interioară a celor două tăblițe

³³ Pompeius Trogus, XXXII, 3, 16

³⁴ Vl. Hanga, *Dreptul roman în Dacia*, în *Istoria Romanilor*, Buc. 2001, Vol.II, p.219

³⁵ I. Baltariu, *Tripticele din Transilvania*, Aiud, 1930, p.124

exterioare și pe ambele fețe ale celei din mijloc. Se numesc și *tăblițe cerate* deoarece fețele scrise erau ușor scobite și învelite cu un strat de ceară pe care s-a aplicat o scriere cu litere cursive, cu un obiect ascuțit (vârful unui stilet).

Au fost descoperite între anii 1786 și 1855 la Alburnus Maior (Roșia Montana) și au fost publicate de către Th. Mommsen în *Corpus Inscriptionum Latinarum*.

IV.- Comparație cu culturile vecine

1.- Greci

Strămoșii grecilor, populații de indo-europeni, s-au succedat în mediul modest al Eladicului în perioada 1900 – 1525 a.Chr.; micenienii, care-i înlocuiesc pe minoieni în dominația mării Egee și care au jucat un rol de intermediari între Orient și Occident, sunt, la rândul lor ocupați după o nouă migrație, la sfârșitul secolului al XIII – lea. ”*Aceasta catastrofă a provocat un exod parțial al populațiilor, care este reluat de mai multe ori în cursul secolelor XII-XI.*”³⁶

În timp ce se încheie prăbușirea lumii miceniene, o noua civilizație îi ia locul, însă este una săracă, ce nu cunoștea scrierea și fără legături cu Orientul. Perioada secolelor XII – IX este cunoscută și ca *perioada secolelor întunecate*.

Invaziile, care au determinat dezrădăcinarea și amestecarea populațiilor în toată lumea miceniana, au avut drept consecință și formarea,

³⁶ Gilbert Lafforgue, *Istoria Universală*, vol. I, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2005, p.272.

începand cu secolul al XII-lea, a unei Grecii în Asia, care, pe tot parcursul mileniului I, se extinde lent de-a lungul coastei și, uneori spre interior, fără să formeze însă niciodată altceva decât o fâșie elenă între Helespont și Lycia. În schimb, colonizarea Ciprului, care s-a efectuat într-un mediu uman mai civilizat, duce la final la o civilizație mixtă și relativ originală în raport cu cea din zona Mării Egee din mileniul I.³⁷

Când Grecia a reintrat în ”lumina istoriei“, după dispariția organizarii miceniene a regatelor și palatelor, în secolul al VII-lea, aceasta era divizată într-o mulțime de unitați politice, cărora li s-a dat numele de *polis* – cuvânt grecesc care înseamnă totodată oraș, dar și un stat de mici dimensiuni.

VI. Incheiere – concluzii

Ubi societas, ibi jus. Acest adagiu latin exprimă un adevăr de necontestat: orice societate implică existența dreptului care, chiar sub o formă rudimentară, este la fel de vechi ca și umanitatea. În societățile arhaice fiecare grup social, familie, clan sau etnie cunoaște cutume proprii, repetate constant din timpuri imemorabile, membrii acestora admițându-le caracterul obligatoriu³⁸. Numai apariția scrisului a făcut ca dreptul să se

³⁷ Ibidem, p. 273.

³⁸ J. L. Thireau, *Introduction historique au droit*, 2^e edition, Paris, 2003, p.13

poată transforma, sa evolueze de la forma orală la cea scrisă și sa lase dovezi certe ale existenței sale.

*”Arta de a măsura supune omului lumea ; arta de a scrie face însă să devină nepieritoare cunoștințele sale, cum el nu este ; amandouă îi conferă ceea ce natura i-a refuzat, atotputernicie si eternitate. Este dreptul și datoria istoriei să urmarească popoarele și pe aceste căi.”*³⁹

Pentru populațiile care nu au cunoscut scrierea, studiul vieții sociale se bazează în principal pe izvoarele arheologice care oferă date concrete privitoare la progresele realizate în domeniul culturii materiale și al vieții spirituale. Chiar și pentru aceste populatii informația istorică scrisă (literară, epigrafică și, uneori, papirologică), provenind de la populațiile cu care intră în contact, reprezintă o importantă sursă pentru reconstituirea istoriei, religiei, structurilor sociale și politice.

³⁹ Th. Mommsen, “Istoria Romana”, Ed. Științifică si Enciclopedică, București, 1987, p. 127

Bibliografie

- Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologice, *Istoria românilor*, vol.I, Ed. Enciclopedica, București, 2001 ;
- Alexandru Barnea, Ion Barnea (coordonatori), *Trophaeum Traiani I Cetatea*, ed. Academiei RSR, București, 1979 ;
- Alexandru Barnea, *Trophaeum Traiani III Tezaurul de denari romani imperiali*, Ed. Academiei Române, București, 2011 ;
- Nikolai Berdiaev, *Despre menirea omului*, Ed. Aion, Oradea, 2004 ;
- Eva Cantarella, *I supplizi capitali*, Ed. Bur Saggi, Milano, 2005;
- Ion C. Cătuneanu , *Curs elementar de drept roman*, ediția III, Ed. Cartea Romaneasca, Cluj-București, 1927 ;
- Emil Cernea, Emil Molcuț, *Istoria Statului si Dreptului Românesc*, Ed. Universul Juridic, București, 2004;
- Emil Condurachi, *Izvoare greco-latine asupra etnogenezei vechilor populații balcanice*, în SCIV, XX, nr.30, 1969, p.369-391;
- Ion Horațiu Crișan, *Origini*, Ed. Albatros, București, 1977;
- Ion Horațiu Crișan, *Spiritualitatea geto-dacilor*, Ed. Albatros, București, 1986;
- Cultură și Societate , studii privitoare la trecutul românesc*, volum îngrijit de Alzub, Ed. Stiințifica, București, 1991 ;
- Constantin Daicoviciu, *În legătură cu Obștea la geto-daci*, în SCIV,VI, 1-2, 1955;
- Constantin Daicoviciu, *Dacica – Studii și articole privind istoria veche a pamântului românesc*, Muzeul de Istorie Cluj, Biblioteca MVSEI Napocensis;

- Hadrian Daicoviciu, *Observații privind obștea sătească la geto-daci*, în SCIV, XI, 1, 1960;
- Hadrian Daicoviciu, *Dacii*, Ed. Enciclopedică română, București, 1972;
- Nicolae Densușianu, *Dacia preistorică*, Ed. Arhetip, București, 2002;
- Girard P.F., *Manuel elementaire de droit romain*, reedition presentee par Jean – Philippe Levy, Dalloz, Paris, 2003 ;
- Nicolae Gostar, Vasile Lică, *Societatea Geto-Dacă de la Burebista la Decebal*, Ed. Junimea, 1984 ;
- J. Guillaime, G. Lafforgue, H. von Effenterre, P. Leveque, M. Rouche – *Istoria Universala*, vol.I, Univers Enciclopedic, București, 2005 ;
- Vladimir Hanga, *Principiile dreptului privat roman*, Ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1989;
- Vladimir Hanga, *Mari legiuitori ai lumii*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977 ;
- Hanga Vl., Bocșan M. D., *Curs de drept privat roman*, editia a II-a, Ed. Universul Juridic, București, 2006.
- Herodot, *Istoriei*;
- Homer, *Iliada*;
- G.Popa Liiseanu, *Dacia în autori clasici*, București, 1943;
- Claude Karnoouh, *Românii – Tipologie și mentalități*, Ed. Humanitas, 1994 ;
- V.Lascu și H.Daicoviciu, *Crestomație de istorie universală veche*, București, 1962;
- Gabriel Marcel, *Dialoguri cu Pierre Boutang*, Ed. Anastasia, 2004 ;
- Dan Horia Mazilu, *Lege și fărădelege în lumea românească veche*, Ed. Polirom, București, 2006 ;

- Victor Papacostea, *Civilizație românească și civilizație balcanică*, Ed. Eminescu, București, 1983 ;
- Achim Popescu, *Reforma lui Bocchoris*, Ed. Monitorul Oficial, București, 2007 ;
- Platon, *Dialoguri*, Ed. pentru Literatură Universală, București, 1968 ;
- Petre I. Roman, *Cultura Coțofeni*, Ed. Academiei RSR, București, 1976 ;
- Petre I. Roman, Ioan Nemeti, *Cultura Baden în România*, Ed. Academiei RSR, București, 1978 ;
- Gianpaolo Romanato, Mario Lombardo și Ioan Petru Culianu, *Religie și putere*, ed. Nemira, București, 1996 ;
- I. I. Russu, *Moștenirea traco-dacică oglindită în terminologia românească*, in SCIV, XXXI, 1, 1980, p.90-91;
- Cristian F. Schuster, *Date noi cu privire la cultura Sântana de Mureș în centrul Munteniei (judetul Giurgiu)*, Buridava – studii și materiale, V, 1995, p.42-54;
- Henri H. Stahl, *Satele devălmașe*, ediția a II a, revăzută, Ed. Cartea Românească, București, 1998 ;
- Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, Ed. Institutului Public și de Misiune al BOR, București, 1996 ;
- Gh. Ștefan s.a., *Izvoare privind istoria României*, Ed. Academiei RPR – București 1964;
- Thireau Jean-Louis, *Introduction historique au droit*, Ed. Flammarion, Paris, 2003 ;
- Paul Veyne, *La societa romana*, Ed. Laterza, Roma, 2004 ;
- Radu Vulpe, *Studia Thracologica*, Ed. Academiei RSR, București, 1976.